

Жапарова Гулнарида Токторалиевнанын «Кыз Дарыйка» поэмасына лингвопоэтикалык анализ (кыргыз тилинен англис тилине жасалган котормонун негизинде) аттуу 10.02.20 – тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишине берген официалдуу оппоненттин

ПИКИРИ

1. Актуалдуулугу

Диссертациялык иштин актуалдуулугу негизги пунктар менен белгилеп кетсек болот. Биринчиден: диссертация кыргыз тилинен англис тилине «Кыз Дарыйка» элдик поэмасын алгачкы жолу англис тилине которулгандыгы. Экинчиден: аталган поэмадагы көгөйгөлөр кыргыз тил илиминде алгач ирет комплекстүү изилдениши. Үчүнчүдөн: генетикалык жактан тектеш эмес тилдердин ортосундагы, алардын ичиндеги лингвопоэтикалык илимий иликтөө, фонетикалык, лексикалык, грамматикалык, стилистикалык каражаттарын изилдеген салыштырма планда илимий эмгек жок экендигин тастыктап бере алды. Төртүнчүдөн: кыргыз жана англис тилдериндеги лингвопоэтикалык каражаттардын түрлөрүнүн биригүүсү менен тексттин идеялык-көркөм мазмунун ачуудагы негизги ролун тастыктоо менен алардын коннотативдик деңгээлде которулушун изилдөө бирден бир маанилүү маселе катары каралып чыккан.

Айтылгандан тышкаары актуалдуулугу бул диссертациялык иштин ичинде котормодогу катталган категориялар илимий курал катары колдонулуп лингвопоэтикалык каражаттардын негизинде алгачкы жолу системага салып изилдөө жүргүзүү проблемалары каралган.

2. Изилдөөнүн жаңылыгы жана изилденгендиги

Иштин жыйынтыктарынын илимий жаңылыгы катары төмөнкүлөрдү белгилөөгө болот: Изилдөөдө биринчи жолу К.Алимановдун (1974ж) вариантында айтылган элдик поэманын котормо тексттине лингвистикалык, стилистикалык, филологиялык, семиотикалык анализдерди топтоп жана тектеш эмес тилдерди салыштыруу аркылуу темага байланыштуу тыянак-корутундулардын негизинде диссертант тарабынан талдоого алынып, түшүндүрүлдү. Ошондой эле иштин максат, милдеттеринин аныкталышы, илимий адабияттарга обзор жасалышы, факты-материалдар топтолуп,

КЫРГЫЗСМИ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ им. И. АРАБАЛЫ
№ 25 "17" 12 2024ж/с

талданышы сыпатталып баяндалышы, изилдөөдөн алынган натыйжалар, коргоого коюлган теориялык жоболор жана жалпы корутундулар изилдөөчүнүн жеке салымы болуп саналат.

«Кыз Дарыйка» элдик поэмасы алгачкы жолу которулуп, лингвопоэтикалык анализденген. Элдик поэманы англис тилине которуунун өзгөчөлүктөрүн биринчи жолу илимий деңгээлде изилдөө менен тектеш эмес эки тилдин жалпылыгы менен айырмачылыктардын негизинде которуу жолдорун иштеп чыгуу менен бирге алардын лингвистикалык жана экстралингвистикалык факторлорго көңүл бурулду. Улуттун тарыхын гана камтыбастан, элдик поэманын өзгөчөлүгү менен айырмаланып, коомдун өсүп-өнүгүүсүнүн түрдүү баскычтарын, улуттук өзгөчөлүгүн, чагылдырган элдик поэмасына лингвопоэтикалык анализ жасалышы иштин илимий жаңылыгын түзөт. Диссертацияда улуттун идеялык эстетикалык баалуулуктары, өзгөчөлүктөрү, дүйнөнү таанып билүү, тарбиялык-дидактикалык маселелер б.а. комплекстүү релеванттуулуктар камтылды.

Лингвопоэтикалык анализ берүүдө тилдин формасы чыгарманын мазмунун түзүүдө кандай катыша тургандыгын билдирип, адабият менен тыгыз байланышат [Липгарт, 1996:269]. Лингвопоэтикалык талдоо О.С.Ахманова [Ахманова, 1966:13], В.Я.Задорнова [Задорнова,1986:32], А.А.Липгарт [Липгарт, 1998:92-93], М.Э.Конурбаев[Конурбаев,1999:164] жана Т.Б.Назаровалардын [Назарова, 2002:224] эмгектеринде иштелип чыкканы айтылган. Изилдөөнүн теоретикалык-методологиялык негизи жана илимий булактары катары төмөндөгү окумуштуулардын эмгектери пайдаланылды: Тил илиминде текстке, көркөм текстке, лингвопоэтикага байланыштуу Аристотель, А.А.Потебня, В.В.Виноградов, Ю.Н.Тыняков, Г.О.Винокур, Б.А.Ларин, А.М.Пешковский, Р.Г.Сыздыкова, А.Х.Жубанов, А.З.Ахметов, Ж.Шүкүров, Б.Юнусалиев, Т.Аширбаев, Ж.Мамытов, Б.Усубалиев, С.Өмүралиева, С.Мусаев, К.Саматов, Т.Маразыков, А.Абдыкеримова, А.Ормонбекова, А.Оморов, А.Дунканаев жана башка окумуштуулардын эмгектериндеги илимий-теориялык жоболор, жыйынтыктар иликтөөнүн максатына, багытына жана жеке көз карашка жараша жетекчиликке алынып, Кыз Дарыйка поэмасынын көркөмдүүлүгүн, өзгөчөлүгүн арттырып турган тилдик каражаттарды, т.а., лексика-семантикалык, этнолингвистикалык жана лингвопоэтикалык жактан бир бүтүндүктө кароо иштин илимий-теориялык негизи түзүлгөн. Кыргыз чыгармаларын которуудагы лингвистикалык, экстралингвистикалык, семиотикалык өзгөчөлүктөр жана котормочулуктун теоретикалык-методологиялык маселелери толугу менен каралган. Диссертант бул иш менен

окуучуларгы жана изилдөөчүлөргө методикалык жактан оңой өздөштүрүү котормо ыкмаларын талдап берген.

3. Теориялык жана методологиялык мааниси

Диссертациялык иштин теориялык жана методологиялык мааниси диссертанттын салыштырма типологияга салган салымы жана өнүктүрүү аркылуу далилденет.

Жапарова Гульнариданын иши негизги изилдөөлөрдүн бири болуп калат десек болот өз котормосуна негизделсе дагы. Автор биринчилерден болуп «Кыз Дарыйка» элдик поэманы улуттун идеялык эстетикалык баалуулуктары, өзгөчөлүктөрү, дүйнөнү таанып билүү, тарбиялык-дидактикалык маселелер б.а. комплекстүү релевантуулуктар камтылуу менен карап чыккан. Лингвопоэтикалык анализ менен катар экстралингвистикалык тарыхый, социалдык, когнитивдик, эстетикалык, психологиялык, маданий, семиотикалык релевантуулуктар да каралган. Илимий иште котормо категорияларын илимий курал катары пайдалануу менен лингвопоэтикалык каражаттардын негизинде алгачкы жолу системага салып изилдөө аракет жасалган. Мындан тышкаары «Кыз Дарыйка» элдик поэманы англис тилине которулушу жана андагы тилдик каражаттар, эки элдин дүйнө таанымынын чагылдырылышын талдоого алгандыгы менен маанилүү болуп саналат.

4. Диссертациялык иштин практикалык мааниси

Диссертациялык иштеги изилдөөдөн алынган корутунду-жыйынтыктарды жогорку жана атайын окуу жайларында, жалпы эле көркөм чыгарманын тилин үйрөнүүдө, бул багыттагы изилдөөлөрдө, аны окутуунун теориялык-методикалык принциптерин иштеп чыгууда, “Көркөм чыгармалардын котормолорун салыштыруу жана редакциялоо”, “Көркөм чыгарманын тилине лингвистикалык талдоо”, “Адабий анализ”, “Семиотика”, “Котормонун теориясы жана практикасы” сабактарын окутууда колдонууга жана окуу китептерин, окуу куралдарын түзүүдө, атайын курстар менен атайын семинарларды өтүүдө, тилдик көркөм каражаттарды аныктоодо, котормолорду жана жүргүзүлгөн анализдерди котормо таануу илимин өнүктүрүүдө колдонууга болот. Изилдөө аркылуу тектеш эмес тилдердеги поэманы которуудагы экстралингвистикалык факторлордун тийгизген таасирин окурмандар практикалык жактан көрө алышат.

5. Диссертанттын изилденүүчү көгөйгө салгын салымы

Изилдөөнүн негизинде «Кыз Дарыйка» поэмасына жүргүзүлгөн лингвопоэтикалык анализ бул изилденүүчү көгөйгө салгын салымы катары

айтып кетсе болот: Котормо тексттин негизинде анын көркөм-эстетикалык өзгөчөлүктөрүн, поэмадагы лингвистикалык жана экстралингвистикалык факторлорду илимий негизде ар тараптан изилдөө тандалып алынгандыгы. Ошондой эле :

- Лингвопоэтиканын калыптануу, өнүгүү этаптарын жалпы тил илиминде, кыргыз жана англис тилдеринде чыгармаларды лингвопоэтикалык өнүктө изилдөөнүн жана аларды которуунун илимий-теориялык, методологиялык, методикалык маселелери;

- К.Алимановдун вариантында «Кыз Дарыйка» элдик поэмасы алынган жана анын лингвистикалык каражаттарын жана көркөм-эстетикалык өзгөчөлүктөрүн, лингвистикалык жана экстралингвистикалык факторлорун көрсөтүлүшү;

-Котормонун негизинде кыргыз жана англис тилине которулган чыгармаларга тиешелүү болгон тилдик каражаттарды түрдүү деңгээлде салыштыруу.

- Кыргыз чыгармаларын англис тилине которууда түп нусканын адекваттуулугун сактоонун жолдорун белгилөө.

6. Эксперименталдык жана иллюстративдик материалдары

Диссертациялык иштин эксперименталдык жана иллюстративдик материалдары бул кыска статистика аркылуу берилген, ал статистика жалпы көлөмүнөн алыныптыр, ошондо кыргыз тилинде колдонулган сөздөр жана алардын англис тилинде которуп берилгени көрсөтүлгөн. (*Кыргыз тилинде: Кыз балбан- 27, Шер-16, Кабылан - 2, Арстан-12, Жолборс-5. Ал эми англис тилине келгенде: Fighter-82, Warrior-4, Panther-7, Lion-18, Tiger -5*)

Берилген сөздөр баатыр кыздын образын чагылдыруу үчүн берилсе кыргыз тилинде, англис тилинде эквивалент менен берилген. Диссертациялык иште Интроспекция ыкмасы колдонулуптур, бул ыкма негизинен тилди текшерүүнүн эң жогорку жолу болуп эсептелинет.

Мындан тышкаары фонетика- фонологиялык каражаттарды которуунун жолдору аныктап берилген, мисалы диссонанс жана аллитерация стилистикалык ыкмаларынын негизинде. Жана семиотикалык белгилер, морфологиялык каражаттарды которуудагы жолдору, лексикалык каражаттардын жолдору, синтаксистик каражаттардын берилиши да баары таблицалар аркылуу ачык айкын көрсөтүлгөн

7. Жыйынтыктардын жаңылыгы жана ишенимдүүлүгү

Пикирге берилген Г.ДЖапарованын диссертациясы кыргыз улуттунун

идеялык эстетикалык баалуулуктарын, өзгөчөлүктөрүн, дүйнөнү таанып билүүсүн, тарбиялык-дидактикалык маселелерин б.а. комплекстүү релеванттуулуктардын барын камтыган. Лингвопоэтикалык анализ менен катар экстралингвистикалык тарыхый, социалдык, когнитивдик, эстетикалык, психологиялык, маданий, семиотикалык релеванттуулуктар да каралган.

Изилденген илимий иште котормо категорияларын илимий курал катары пайдалануу менен лингвопоэтикалык каражаттардын негизинде алгачкы жолу системага салып изилдөө аракети жасалган. Ошондой эле элдик поэманы англис тилине которулушу жана андагы тилдик каражаттар, эки элдин дүйнө таанымынын чагылдырылышын талдоого алгандыгы менен актуалдуу болуп саналат.

8. Автор тарабынан алынган натыйжалардын илим жана практика үчүн мааниси

Г. Жапарованын диссертациясында алынган жыйынтыктар тил илиминдеги котормонун салыштырма типологиясы жаатындагы орун алган боштукту толугу менен толтурат. Диссертациянын автору эки башка структуралуу тилдердин – англис жана кыргыз тилдеринин материалдарын колдонуу менен эки тил ортосундагы каражаттарынын функционалдык жана принципалдуу айырмачылыктарды жана окшоштуктарды ынанымдуу көрсөтө алган.

Автор кандидаттык диссертациялар үчүн актуалдуу болгон лингвопоэтикалык талдоону англис-кыргыз типологиясынын негизделген теориясын түзгөн. Убактылуу анализдөө үчүн иштелип чыккан лингвопоэтикалык методология өзгөчө мааниге ээ формаларын функционалдык көз карашынан алганда, салыштырылган тилдердеги убакыт категориясынын универсалдуу да, спецификалык да белгилерин аныктоого мүмкүндүк берет.

Диссертациялык иштин ичиндеги изилдөөдөн алынган корутунду-жыйынтыктарды жогорку жана атайын окуу жайларында, жалпы эле көркөм чыгарманын тилин үйрөнүүдө, бул багыттагы изилдөөлөрдө, аны окутуунун теориялык-методикалык принциптерин иштеп чыгууда, “Көркөм чыгарманын тилине лингвистикалык талдоо”, “Адабий анализ”, “Семиотика”, “Котормонун теориясы жана практикасы” сабактарын окутууда колдонууга жана окуу китептерин, окуу куралдарын түзүүдө, атайын курстар менен атайын семинарларды өтүүдө, тилдик көркөм каражаттарды аныктоодо, котормолорду жана жүргүзүлгөн анализдерди котормо таануу илимин өнүктүрүүдө колдонууга болот. Изилдөө аркылуу тектеш эмес тилдердеги

поэманы которуудагы экстралингвистикалык факторлордун тийгизген таасирин да байкаса болот.

9. Диссертациянын мазмунуна жана анын толуктугуна баа берүү.

Автореферат диссертацияга шайкеш келүү менен, УАКтын Жобосунун талаптарына ылайык келет. Сунушталган диссертация бүткөрүлгөн диссертацияны билдирет илимий жана лингвистикалык изилдөөлөр жогорку теориялык жана методологиялык деңгээлде жүргүзүлгөн. Иштин структурасы логикалык жактан курулган, бардык баптар өз ара байланышта жана бирдиктүү изилдөө максатына, баяндоо ырааттуулугуна жана корутундулардын негиздүүлүгүнө баш ийдирилген. Бардык берилген тапшырмалар ийгиликтүү аткарылды, бул аткарылган иштердин аяктаганынан кабар берет изилдөө. Алынган натыйжалар салыштырма тил илиминин өнүгүшү үчүн олуттуу мааниге ээ жана англис жана кыргыз тилдеринин типологиясы жаатында мындан аркы изилдөөлөр үчүн ачык перспективалар болуп саналат.

10. Тилдин илимий стилдик жана логикалык өзгөчөлүктөрү изилдөө.

Диссертациялык иштин материалдары композициялык түзүлүшү жана стилистикалык жасалгасы боюнча учурдагы илимий стандарттарга жана калыптанып калган тилдик салттарга ылайык келет. Илимий иштин автору профессионалдык терминологияны ишенимдүү колдоно аларын жана зарыл лингвистикалык о.э стилистикалык нормаларды сактоо менен жүйөлүү илимий баяндоо жөндөмдүүлүгүн көрсө алды.

11. Комментарийлер жана сунуштар

Негизинен диссертация кыргыз тилинде жазылган илимий стилдин негизги нормалары сакталган, бирок бир катар кемчиликтер бар, алар буга чейин эле оңдолгон. Иштеги төмөнкүдөй кемчиликтерге изиденүүчүнүн көңүлүн буруу зарыл:

1. Библиографиялык тизме булактарды топтоо принцибин бузган – орус, кыргыз жана чет тилдердеги чыгармаларга так бөлүүсү жок. Библиографиялык сыпаттамаларда да долбоорлоодо да бирдейлик жок.
2. Диссертациянын текстинде орфографиялык, пунктуация жана стилистикалык каталар бар, бул иштин жалпы таасирин бир аз төмөндөткөн.
3. Иштин структурасы кириш сөздө айтылган жоболор менен корутундуда аларды ишке ашыруунун ортосунда кандайдыр бир карама-каршылыктарды көрсөтүп турат.

4. Шилтеменин берилиши бир стилде эмес ар түрдүү болуп калган.

Бирок бул кемчиликтер изилдөөнүн жалпы илимий баалуулугуна таасирин тийгизбейт жана диссертациянын текстин жыйынтыктоодо жоюуга болот.

№	Баалоо параметри	10	9	8	7	6	Толугу менен
1	Актуалдуулугу		+				9
2	Изилдөөнүн жаңылыгы жана изилденгендиги		+				9
3	Теориялык жана методологиялык мааниси			+			8
4	Диссертациялык иштин практикалык мааниси			+			8
5	Диссертанттын изилденүүчү көгөйгө салгын салымы				+		7
6	Эксперименталдык жана иллюстративдик материалдары			+			8
7	Жыйынтыктардын жаңылыгы жана ишенимдүүлүгү			+			8
8	Автор тарабынан алынган натыйжалардын илим жана практика үчүн мааниси		+				9
9	Диссертациянын мазмунуна жана анын толуктугуна баа берүү.		+				9
10	Тилдин илимий стилдик жана логикалык өзгөчөлүктөрү изилдөө.		+				9
	Толук баллы						84

Г.Жапарованын диссертациялык иши «*Кыз Дарыйка*» поэмасына лингвопоэтикалык анализ (кыргыз тилинен англис тилине жасалган котормонун негизинде)” эки башка түзүлүштөгү тилдердеги лингвистикалык, стилистикалык, филологиялык, семиотикалык анализдерди топтоп жана тектеш эмес тилдерди салыштыруу аркылуу темага байланыштуу тыянак-корутундулардын негизинде диссертант тарабынан талдоого алынып, түшүндүрүлдү. Эмгекте кыргыз тилиндеги окшош системага салыштырмалуу англис тилиндеги лингвопоэтикалык анализди колдонулуп жаткан системасын кеңири талдоого алынып, ошондой эле азыркы тил илиминин көз карашынан бул системаларга теориялык түшүнүк бере алган. Автор салттуу жана азыркы лингвистиканын ар кыл багыттары боюнча - европалык, орус

